

*Карлова В. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК СПОСІБ АДЕКВАТНОГО ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ БЕЗОСОБОВИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються безособові форми дієслова, зокрема, відношення між їх семантикою та функціонуванням у структурі речення в англійській та українській мовах. Аналізуються умови вживання різних безособових форм у кожній із мов, зіставляються спільні випадки функціонування безособових дієслів, а також відмінні, пов'язані з граматико-синтаксичною будовою англійської і української мов, а також з національно-мовними картинами світу носіїв англійської і української мов. Пропонуються граматичні трансформації як адекватний спосіб відтворення в українській мові безособових форм дієслів англійської мови.

Ключові слова: *безособові форми дієслова, граматичні трансформації, картини світу, адекватний спосіб перекладу.*

Когнітивна граматика характеризується новими тенденціями, пов'язаними з розширенням аспектів вивчення граматичних характеристик мовних одиниць у плані їхнього зв'язку з мисленням і свідомістю людини. Дієслово як найскладніший клас граматичних одиниць є невичерпним джерелом для аналізу когнітивних механізмів мислення, що відображають здатність носіїв конкретної мови позначати різними дієслівними формами динамічний стан навколишнього світу. У зв'язку з такою постановкою проблеми актуальним залишається питання виявлення граматичних трансформацій неособових форм дієслова в англійській мові як конструкцій вторинної предикації, адже точних їхніх аналогів не існує в українській мові. Потрібна систематизація цих конструкцій для пошуку адекватних перекладацьких рішень у процесі відтворення українською мовою форми і значення безособових дієслів англійської мови [4, с. 27].

У лінгвістиці вже робилися спроби (Г. Т. Ісаєва, З. В. Сулимовська) комплексного аналізу граматичної суті і функціонування неособових форм дієслова як структур вторинної предикації. Також розглядалися функціональні характеристики неособових форм дієслова, зокрема і у плані пошуку адекватних способів їхнього перекладу (В. І. Коваленко, І. І. Прибиток, Н. М. Сазонова, Г. Т. Ісаєва, Л. С. Бархударов, Е. Я. Мороховська, Н. О. Кобріна, О. О. Корнеєва та ін.). Проте невирішеними залишаються питання інвентаризації цих структур, бо відсутня їхня системна класифікація, яка базувалася б на єдиному критерії.

Мета статті – проаналізувати граматичні трансформації як спосіб адекватного відтворення українською мовою безособових форм дієслова англійської мови.

Завдання:

- виокремити диференційні ознаки безособових форм дієслова в англійській і українській мовах;
- систематизувати структурні характеристики безособових форм дієслова в англійській мові відповідно до їх функцій у синтаксичній будові речення;
- розробити критерії класифікації безособових форм дієслів англійської мови та зіставити їх з українськими формами;
- виявити види граматичних трансформацій як адекватного способу відтворення українською мовою безособових форм дієслова англійської мови.

Поряд з особовими, тобто відмінюваними формами дієслова, в англійській мові є безособові, або, *неособові дієслова*, – термін, який найчастіше є вживаним в

англійських граматиках, на відміну від українських, де уживають як традиційний перший термін. У статті ми послуговуємося обома термінами як повністю синонімічними. Неособові дієслова – це невідмінювані за числами і особами форми дієслова. До неособових форм дієслова в англійській мові належать інфінітив (the Infinitive), дієприкметник (the Participle) і герундій (the Gerund).

Англійський інфінітив відповідає українській неозначеній формі дієслова, а дієприкметник – українському дієприкметнику. Проте, український дієприкметник є відмінюваною формою на зразок прикметника. Форми, відповідної до англійського герундія, в українській мові немає. Значення герундія може бути передано в українській мові віддієслівним іменником, неозначеною формою дієслова, а також іншими формами. Неособові форми дієслова поєднують у собі властивості дієслова й іменника (інфінітив, герундій) або дієслова і прикметника (дієприкметник).

Характерною рисою англійських неособових форм дієслова є їх властивість утворювати так звані синтаксичні комплекси, тобто сполучення з іменниками або займенниками. Ці комплекси еквівалентні за значенням підрядним реченням і виступають у функції складних членів речення (складного додатка, підмета, означення або обставини). Для того, щоб зіставити неособові форми дієслова, необхідно знайти такі величини/параметри/критерії, які могли б зіставлятися між собою. Так, в англійській мові є форма герундія, що відсутня в українській мові. Тому основою зіставлення будь-яка характеристика герундія не може бути.

Однак типологічне зіставлення неможливе без наявності тотожних величин. Беручи до уваги той факт, що типологічне зіставлення проводиться не на основі матеріальної схожості чи етимологічної спорідненості, а на основі функціональної подібності окремих явищ зіставляваних мов, уважається, що першим критерієм, який може бути прийнятий для характеристики одиниці типологічного зіставлення, повинен бути критерій функціональної тотожності зіставляваних явищ [2, с. 12].

Загальними для всіх неособових форм дієслова є такі властивості: вони не мають граматичних ознак особи, числа і способу, не виражають часу дії (теперішнього, минулого чи майбутнього), а лише вказують на співвіднесеність у часі, тобто чи є виражена ними дія одночасною з дією присудка, чи передуює їй. Не можуть самостійно виступати в ролі присудка, але можуть входити до його складу [2, с. 73].

Однакове вираження в українській мові знаходять форми інфінітива та дієприкметника, які часто передаються складнопідрядними реченнями.

On chalkboards covering every wall, the coaches had mapped out every possible situation their team could be in /Stephen/. – На крейдових дошках, що займали всю стіну, тренери розпланували кожну можливу ситуацію, в яку могла б потрапити їхня команда.

В даному реченні і інфінітив, і дієприкметник виражені в перекладі складнопідрядними означальними реченнями.

Спільними, на перший погляд, є форми герундія та дієприкметника, проте їх функції, місце в реченні та способи вираження українською мовою абсолютно різні [1, с. 94].

Вербальність неособових форм дієслова передається також через відсутність артикля при їх уживанні, на відміну від віддієслівного іменника, зовні дуже схожого на герундій.

Кожна з неособових форм дієслова крім їх спільних ознак має свої особливості відтворення українською мовою.

Насамперед, реалізація неособових форм дієслова в українській мові неможлива без граматичних трансформацій [2, с. 36].

Граматичні трансформації – це в першу чергу перебудова речення (зміна його структури) як синтаксичного, так і морфологічного порядку. Граматичні трансформації зумовлюються різними причинами: як суто граматичного, так і лексичного характеру, хоча основну роль відіграють граматичні чинники, тобто відмінності в ладі мов [3, с. 14].

При зіставленні граматичних категорій і форм англійської та української мов, зазвичай, виявляються такі явища:

- 1) відсутність тієї чи іншої категорії в одній із мов;
- 2) частковий збіг;
- 3) повний збіг [2, с. 45].

Необхідність у граматичних трансформаціях виникає лише в першому і другому випадках. В українській мові, порівняно з англійською, відсутні такі граматичні категорії, як артикль або герундій, а також інфінітивні комплекси і абсолютна номінативна конструкція. Частковий збіг або розбіжність у значенні й уживанні відповідних форм і конструкцій теж вимагає граматичних трансформацій. Сюди можна віднести такі явища, як часткова розбіжність категорії числа, часткова розбіжність у формах пасивної конструкції, неповний збіг форм інфінітива, деякі відмінності у вираженні модальності.

Я. І. Рецкер визначає трансформації як “прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова в контексті і знаходимо йому відповідник, що не збігається зі словниковим” [5, с. 38].

Дослідники Т. Р. Левицька та А. М. Фітерман пропонують різні види трансформацій і прийоми здійснення у процесі перекладу: граматичні, лексичні, стилістичні.

Граматичні трансформації. До цього виду автори відносять такі прийоми, як перебудова речення, перестановки, заміни, додавання й опущення [цит. за пр.: 3, с. 82].

Найчастіше використовуються з неособовими формами англійського дієслова такі види. Перестановки – зміна розташування мовних елементів у тексті при передачі іншою мовою порівняно з текстом оригіналу. Елементами, що можуть піддаватися перестановці, є слова, словосполучення, частини складного речення і самостійні речення в будові тексту.

I remember hearing the story that shows how people come to follow stronger leaders /Bronte/. – Пам’ятаю, як я почув історію, що демонструє, як люди доходять до того, аби слідувати за сильнішим лідером.

She can remember his staying in hospital /Bronte/. – Вона пам’ятає його перебування у шпиталі.

Заміни – найбільш розповсюджений і різноманітний вид трансформації. Заміни можуть піддаватися як граматичні одиниці, так і лексичні, у зв’язку з чим можна говорити про граматичні й лексичні заміни. До граматичного ж відносяться:

а) заміна форм слова: *Included in that list are greats such as Bob McAdoo, James Worthy, and, of course, Michael Jordan /Maxwell/.* – Серед визначних осіб, включених до цього списку, є Боб Макадду, Джеймс Ворфі та, звичайно, Майкл Джордан;

б) заміна частин мови: *He was not good at swimming /Maxwell/.* – Він погано плавав. *They were afraid of overeating /Maxwell/.* – Вони боялися переїдання.

Трансформація вербалізації неособових форм англійського дієслова спостерігається при застосуванні прийомів уподібнення, розширення та функціональної заміни: *I also know that it is a very big city teeming with people and the best way to get around is by the very dependable metro line /Maxwell/.* – Я також знаю, що це дуже велике місто, що аж кишить людьми і що найкраще пересуватися ним за

допомогою дуже надійних ліній метро. *As previously seen, the external factor is not decisive here /Maxwell/.* – Як ми бачили раніше, зовнішній чинник тут не вирішальний. *It freezes the water to prevent it running to the sea /Bronte/.* – Вона заморожує воду й не пускає її пливати в море.

Підсумовуючи, зазначимо, що у перекладознавстві наявні численні класифікації трансформацій, але більшість авторів сходяться в тому, що основні види трансформацій – це граматичні й лексичні. При цьому, уточнюємо, що такий розподіл є значною мірою приблизним і умовним. Ці два типи елементарних трансформацій на практиці “у чистому вигляді” зустрічаються зрідка: звичайно, вони сполучаються один із одним, приймаючи характер складних, “комплексних” трансформацій.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що у процесі вираження неособових форм дієслова важливо не тільки зберегти значення, але і максимально адекватно передати: і форму, і зміст. Для цього потрібно постійно звертатися до граматичних трансформацій, за допомогою яких досягається адекватність у передачі форми і змісту.

Л і т е р а т у р а

1. *Алексеева В. А.* Функционирование неличных форм глагола в различных стилях речи / В. А. Алексеева // Вопросы грамматической структуры предложения и текста в английском языке : [сб. науч. тр.]. – М. : Цитадель, 2000. – Вып. 247. – С. 3–9.
2. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Правда, 1990. – 240 с.
3. *Барабаш Т. А.* Грамматика английского языка / Т. А. Барабаш. – М. : ИОС, 2001. – 313 с.
4. *Бархударов Л. С.* Мова і переклад: питання загальної і окремої теорії перекладу / Л. С. Бархударов. – М. : Міжнародні відносини, 1975 р. – 233 с.
5. *Бархударов Л. С.* Грамматика английской мови / Л. С. Бархударов, Д. А. Штелінг. – М. : Вища школа, 1973 р. – 253 с.
6. *Беляева Л. М.* Трудности перевода (на материале газетных статей) / Л. М. Беляева, Т. А. Зражевская. – М. : Международные отношения, 1972. – 142 с.
7. *Bronte Ch.* Jane Eyre / Charlotte Bronte. – L. : Penguin books, 1994. – 448 p.
8. *Covey S. R.* The 7 habits of highly effective people / S. R. Covey. – Great Britain : a Viacom company, 1999. – 358 p.
9. *Maxwell J.* The 21 Irrefutable Laws of Leadership / John Maxwell. – USA : Thomas Nelson Publishers, 1998. – 234 p.
10. New Testament of Our Lord and Saviour Jesus Christ. The new King James Version. – USA : National Publishing Company, 1980. – 395 p.

Карлова В. О. *Грамматические трансформации как способ адекватного воспроизведения в украинском языке безличных форм глагола английского языка.*

В статье рассматриваются безличные формы глагола, в частности, отношения между их семантикой и функционированием в структуре предложения в английском и украинском языках. Анализируется употребление различных безличных форм в каждом из языков, сопоставляются общие случаи функционирования безличных глаголов, а также разные, связанные с грамматико-синтаксическим устройством английского и украинского языков, а также с национально-языковыми картинами мира носителей английского и украинского языков. Предлагаются грамматические трансформации как адекватный способ передачи в украинском языке безличных форм глаголов английского языка.

Ключевые слова: *безличные формы глагола, грамматические трансформации, картины мира, адекватный способ перевода.*

Karlova V. O. Grammatical Transformations as a Way of Adequate Reproduction of the Ukrainian Language of Impersonal Forms of the Verb in English.

The article deals with the impersonal forms of the verb, in particular, the relationship between semantics and their functioning in the structure of the sentence in the English and Ukrainian languages. The use of various impersonal forms has been analyzed in each of the languages, the common cases of functioning of impersonal verbs have been compared as well as various related grammatical-syntactic unit of the English and Ukrainian languages, as well as the national language picture of the world media in English and Ukrainian languages. The grammatical transformations have been suggested as an adequate method for translation of impersonal forms of verbs of English in the Ukrainian language.

Keywords: *impersonal forms of the verb, the grammatical transformation, pictures of the world, adequate way of translation.*

Карпенко У. А.
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова

**ОТОБРАЖЕНИЕ УНИВЕРСАЛЬНОГО СМЫСЛА
ИНДОЕВРОПЕЙСКОЙ ПРАФОРМЫ В СОВРЕМЕННЫХ ЯЗЫКАХ**

В статье рассматриваются языковые механизмы сохранения и преобразования древних смыслов в диахронии. Индоевропейская праформа предстаёт не начальной, но наиболее древней доступной экспликацией смыслов, поиск и изучение которых позволяет реконструировать некоторые фрагменты картины мира и осознать последующую мотивацию значимости её элементов в сознании носителей разных языков.

Ключевые слова: *картина мира, смысл, значение, трансляция, трансформация.*

При изучении разных языков и познании духа народа, о котором говорил ещё В. фон Гумбольдт, человек осознанно или подсознательно фиксирует сходные смыслы в своём родном языке и в новом, познаваемом, даже если последний не является родственным. Очевидно, это происходит в результате того, что реципиент, проникая в иную картину мира, нащупывает в ней смыслы, уже имеющиеся в его родном мировидении. Такая универсальная концептуализация происходит, с одной стороны, в результате сходных ментальных процессов, происходящих в сознании носителей разных языков, а также ввиду наличия универсальных смыслов, которые идут из глубокой древности и, перевоплощаясь посредством трансформации значений, реализуются в разных языках. Эти смыслы, очевидно, выходят за пределы индоевропейского ареала.

Механизмом трансформации значений выступают метафора и метонимия, они свойственны человеческому мышлению и выступают тем инструментом, посредством которого в языке закрепляется новый, познанный элемент действительности. Так, в процессе языкового познания осуществляется осмысление нового, оно закрепляется в слове, которое предстаёт материально выраженной формой экспликации древнейшего смысла. Такие слова возможно обнаружить на разных синхронных срезах, в диалектах, которые, по наблюдениям П. Е. Гриценко и Б. Мильборини, хранят историческую информацию в большей степени, чем литературный язык.

Экспликации древних смыслов прослеживаются и на синхронном срезе языков. Выявление того, что из глубокой древности дошло до современности, отображает ценности и элементы бытия, актуальные для древних носителей, а также, в определённой мере, представляет этап языкового познания. Собственно, называет то,